

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФІЛОСОФІЇ ГЕГЕЛЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ КІНЦЯ 1920-х — ПОЧАТКУ 1930-х рр. (за публікаціями журналів «Прапор марксизму» і «Прапор марксизму-ленінізму»)

У статті розглянуто зміст і специфіку концептуального конструювання історії філософії у межах марксистської парадигми, зокрема механізми ідеологічної селекції та схематизації її ключових етапів. Важливою складовою цієї схеми стала «німецька класична філософія», що її радянська історіографія проголосила найвищим досягненням домарксистської думки й водночас перехідним етапом до «єдиної правильної» матеріалістичної діалектики. Ключовою постаттю цього етапу було названо Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля (1770–1831), чії ідеї радянські філософи сприйняли як важливий крок у розвитку діалектики і zarazом об'єкт для трансформацій, відповідних настановам марксизму-ленінізму. На підставі аналізу публікацій у журналах «Прапор марксизму» (1927–1930) і «Прапор марксизму-ленінізму» (1931–1933) авторка з'ясовує зміст і специфіку ранньорадянської інтерпретації гегелівської філософії та її ключових категорій, увиразнюючи механізми ревізії світової філософської спадщини, процес конструювання радянської схеми історико-філософського процесу, ієрархізації його діячів і догматизації марксистсько-ленінської методології його дослідження.

Ключові слова: історія філософії, українська філософія, радянська філософія, німецька класична філософія, Георг Гегель, діалектика, ідеалізм, матеріалізм, «Прапор марксизму», «Прапор марксизму-ленінізму».

Важливу роль у процесах становлення, поширення та утвердження марксистсько-ленінської ідеології на теренах радянської України 1920-х–1930-х рр. відігравали періодичні видання ідеологічного профілю, які за тих часів підміняли собою фахову філософську періодику. З-поміж таких осібне місце належало харківському журналу «Прапор марксизму»¹, який виконував роль публічної «арени» для розгортання теоретичних (зокрема й філософських) дискусій зазначеної доби, віддзеркалюючи на своїх сторінках її атмосферу та динаміку. Жур-

нал почав виходити друком у 1927 р. як орган Українського інституту марксизму (УІМ)², хоча анонсувало його керівництво значно раніше: попередній зміст першого випуску було оприлюднено ще на першій Всеукраїнській нараді наукових робітників-марксистів, що відбулася в Харкові у травні 1926 р.

Через зміни у структурі та підпорядкуванні марксистсько-ленінських інститутів у 1932–1933 рр. зазначений журнал, уже під назвою «Прапор марксизму-ленінізму», поступово набув статусу фахового філософського видання. Спочатку він виходив як орган Інституту філософії та природознавства ВУАМЛІН (№ 1–4 за 1932 р.), а згодом — як орган Науково-дослідного інституту філософії ВУАМЛІН (№ 5–6 за 1932 р., № 1–6 за 1933 р.). Поступово зростав наклад журналу — від 2 тисяч примірників у 1927 р. до 7,5 тисячі у 1936 р.

¹ Упродовж своєї історії назву зазначеного журналу неодноразово змінювали, його видавали з перервами. Поставши у 1927 р. під назвою «Прапор марксизму», у 1931–1933 рр. він виходив друком як «Прапор марксизму-ленінізму». Наприкінці 1933 р., під час репресій щодо Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН), журнал було ліквідовано. У 1934 р. видання відновили під назвою «Під марксо-ленінським прапором», а в 1935–1936 рр. воно мало назву «Під марксистсько-ленінським прапором». Спадкоємцем згаданих видань є відомий український науково-теоретичний часопис «Філософська думка», який видає Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (журнал було відновлено під зазначеною назвою у 1969 р.; у 1989–1997 рр. виходив як «Філософська і соціологічна думка»).

² Із 1928 р. — Український інститут марксизму-ленінізму (УІМЛ); із 1931 р. УІМЛ входив до складу ВУАМЛІН (з 1935 р. — УАМЛІН).

Доволі характерною прикметою доби, позначеної кількома хвилями репресій, були систематичні зміни у складі редакційної колегії журналу, членами якої призначали лише відданих партійців, до того ж цілковито лояльних до поточних настанов радянської влади. Постійні «чистки» у складі редколегії, цілковито підпорядковані ідеологічним критеріям і відповідним «кампаніям», супроводжувалися показовим тавруванням усунутих членів як «неблагонадійних» контрреволюціонерів, зрадників і «шкідників». Така доля спіткала, зокрема, весь перший склад редколегії, членами якої були Микола Скрипник (1872–1933), Микола Попов (1891–1938), Григорій Рохкін (1890–1937), Матвій Яворський (1887–1837) і Володимир Юринець (1890–1937). Микола Скрипник, на момент заснування журналу — народний комісар освіти УСРР (1927–1933), дійсний член ВУАН (з 1929) і заступник голови Ради народних комісарів УСРР (1933), не витримавши тиску репресій, у 1933 р. наклав на себе руки. Інші діячі зазнали переслідувань, що завершилися арештами, таборами і розстрілами. Зокрема Микола Попов, партійний діяч і відомий історик партії³, секретар ЦК КП(б)У (1933–1937) і член його Політбюро (1936–1937), у червні 1937 р. був заарештований органами НКВС і обвинувачений у керівництві вигаданою націонал-фашистською організацією. Наступного року його розстріляли. Жертвою репресій також став історик Григорій Рохкін, член (1927), а згодом керівник (1929) кафедри історії Заходу при УІМЛ. Переїхавши на початку 1930-х рр. до Москви, він працював в Інституті червоної професури (1930–1931) та Об'єднанні державних книжково-журнальних видавництв (1931–1932), однак у 1932 р. його заарештували у справі «Союзу марксистів-ленінців»⁴ і обвинуватили в антибільшовицькій системі поглядів на роль пролетарської революції в Україні. Його виключили з партії і засудили до п'яти років в'язниці за правих робіт на шахтах Воркути. У 1937 р.,

після нетривалого звільнення, Г. Рохкіна заарештували вдруге — цього разу за буцімто участь у «антирадянській терористичній організації»; того ж року розстріляли. Аналогічна доля спіткала історика Матвія Яворського — громадського і культурного діяча, доктора економічних, політичних та історичних наук, дійсного члена ВУАН (1929). Уникаючи переслідувань, у 1930 р. він виїхав за межі України, але вже у 1931 р. його заарештували в Ленінграді у справі «Українського національного центру»⁵ і засудили до шести років ув'язнення в соловецьких таборах. Відбуваючи покарання, у 1937 р. пережив новий арешт, був обвинувачений у націоналістичній та антирадянській діяльності серед в'язнів і розстріляний. Трагічним став 1937 р. і для відомого філософа та літературознавця Володимира Юринця — академіка ВУАН (1929–1933), у різні роки — очільника низки відомих філософських інституцій. Його, як і багатьох інших інтелектуалів, обвинуватили в участі у контрреволюційній терористичній організації, заарештували як «націоналіста» і «шпигуна» та засудили до розстрілу.

З 1931 р. у змістовому наповненні журналу простежується помітне зміщення акцентів у бік поточних питань соціалістичного будівництва. Редколегія журналу «Під марксо-ленінським прапором», що постав у 1934 р. замість «Прапора марксизму-ленінізму»⁶ і повернувся у підпорядкування УАМЛІН, уже цілком відповідала оновленій тематичній спрямованості. До її складу увійшли авторитетні партійні й суспільствознавчі функціонери: президент ВУАМЛІН Освальд Дзеніс (1896–1937), директор Інституту червоної професури історії при ЦК КП(б)У і завідувач відділу агітації та пропаганди ленінізму ЦК КП(б)У Зармайр Ашраф'ян (1898–1937), старший науковий співробітник Інституту радянського будівництва і права Леон Гіттель (1901–1937), співробітник ВУАМЛІН Наум Войтинський (1898–1937), член і вчений секретар президії ВУАМЛІН Арташес Сараджев (1898–1937), завідувач відділу Інституту економіки ВУАМЛІН Анс Небій (1899–1937), секре-

³ Його праця «Нариси історії Всесоюдної комуністичної партії (більшовиків)» (1926) була основним підручником для закладів вищої освіти і партійних шкіл, витримала до кінця 1930-х рр. 16 видань.

⁴ Справа «Союзу марксистів-ленінців» — політичний процес, організований радянськими репресивними органами у Москві в 1932–1933 рр. Групу колишніх партійних діячів і науковців (Ян Стен, Мартем'ян Рютін, Василь Каюров та ін.) було обвинувачено у створенні контрреволюційної організації, підготовці її програмного документа та антирадянській діяльності. За версією «слідства», члени групи виступали з критикою сталінського режиму, засуджуючи порушення внутрішньопартійної демократії та насадження командних методів управління.

⁵ Справа «Українського національного центру» (УНЦ) — один із сфабрикованих судових процесів сталінських часів, що став частиною широкої кампанії винищення українських еліт наприкінці 1920-х — на початку 1930-х рр. УНЦ був вигаданою контрреволюційною організацією, у членстві в якій обвинувачено близько 50 осіб. Їм інкримінували підготовку повстання з метою повалення радянської влади. Лідерами міфічного УНЦ було проголошено істориків Матвія Яворського та Михайла Грушевського.

⁶ Журнал «Під марксистсько-ленінським прапором» видавали в Харкові (1934), а згодом — у Києві (1935–1936).

тар партійного комітету ВУАМЛІН Тетяна Постоловська (1899–1938) ⁷. Нове видання стало інструментом радянської пропаганди, остаточно втративши будь-який зв'язок із концепцією «теоретичного журналу», яку було визначено наприкінці 1920-х рр.

Спеціальне дослідження змісту і долі журналу «Прапор марксизму» у початкових версіях і подальших трансформаціях ще попереду. Однак навіть за першого наближення до цієї теми не можна не помітити низку статей з історико-філософської проблематики, надрукованих на сторінках журналів «Прапор марксизму» і «Прапор марксизму-ленінізму». Ці статті проливають світло на досі малодосліджені аспекти української філософії ранньорадянської доби, зокрема дають змогу доволі чітко уявити загальну схему історії філософії, якої дотримувалися представники марксистської ідеології й учасники філософських дискусій в Україні початку 1930-х рр.

Як засвідчують публікації у зазначених журналах, особливе місце у цій схемі належало філософії німецького ідеалізму, що утвердилася у філософській літературі радянської доби як «німецька класична філософія» і яку розглядали як вершину «до-марксистського» філософування та водночас своєрідну преамбулу до найвищого етапу розвитку філософії — марксизму. На сторінках «Прапора марксизму» і «Прапора марксизму-ленінізму» розміщено цілий комплекс статей, які не лише відображають значну зацікавленість філософськими ідеями німецького ідеалізму, а й демонструють різні рівні (навіть певні етапи) їхнього осмислення, теоретичного аналізу та інтерпретації.

На окрему увагу заслуговують статті Володимира Юринця (Юринець, 1927) ⁸, Олександра Бервицького (Бервицький, 1928) ⁹, Якова Блудова

(Блудов, 1929) ¹⁰, Олександри Васильєвої (Васильєва, 1928) ¹¹, Йосипа Вайсберга (Вайсберг, 1930) ¹², Тетяни Горнштейн (Горнштейн, 1930) ¹³, присвячені загальним аспектам філософії Георга Гегеля й аналізу її ключових категорій. З оцінкою значущості та спробами матеріалістичного переосмислення гегелівської спадщини пов'язані й деякі бібліографічні нариси, які зустрічаємо на сторінках «Прапора марксизму»: маємо на

у Харкові і завідувач сектора бібліографії Книжкової палати України. У 1934 р. був заарештований органами НКВС за обвинуваченням у контрреволюційній діяльності та засуджений на п'ять років таборів. У 1936 р. був етапований до Києва, де проходив у справі «троцькістсько-терористичної організації в Україні». Розстріляний 1937 р. у Москві.

¹⁰ Блудов Яків Семенович (1897–1984) — філософ, випускник Комуністичного університету імені Артема (1926) та аспірантури Українського інституту марксизму-ленінізму (1929). Ректор Харківського інституту народної освіти (1929–1930), директор Харківського фізико-хіміко-математичного інституту (1930) та Інституту червоної професури (1932), ректор Харківського державного університету (1933–1934). Член Президії ВУАМЛІН (1932). У 1935 р. репресований. У 1939 р. звільнений з Воркутинського табору за клопотанням соратників з революційного руху. Після реабілітації у 1955–1956 рр., викладав на кафедрі філософії Харківського університету (з 1958 р. — на посаді професора).

¹¹ Васильєва Олександра Захарівна (1902–1968) — філософ, випускниця московського Комуністичного інституту імені Я. Свердлова (1922) та аспірантури філософського відділення Українського інституту марксизму-ленінізму (1930); старший науковий співробітник Інституту червоної професури у Москві (1930–1933). Восени 1933 р. повернулася в Україну й очолила Інститут філософії ВУАМЛІН (1933–1934). У 1935 р. була виключена з партії за обвинуваченням у троцькізмі; переїхала до Іркутська, де працювала вчителем історії в середній школі. У 1937 р. була заарештована й засуджена до п'яти років таборів. У 1948 р. заарештована вдруге й після кількох місяців ув'язнення заслана до Красноярського краю. У 1955 р. повернулася до Москви, була реабілітована і відновлена у правах. Останні роки життя присвятила написанню книжки спогадів, опублікованих у 2008 р. у Москві під назвою «Моя Голгофа».

¹² Вайсберг Йосип Абрамович (1899–1937) — філософ, історик філософії. Випускник Київського інституту народної освіти; з 1929 р. — викладач, згодом — завідувач кафедри філософії Військово-медичної академії в Ленінграді; у 1934–1936 рр. — завідувач кафедри діалектичного матеріалізму Ленінградського державного університету. У 1936 р. заарештований разом із дружиною Тетяною Горнштейн (див. нижче) за обвинуваченням у контрреволюційній діяльності; засуджений на десять років таборів. У 1937 р. повторно заарештований у Соловецькому таборі й засуджений до розстрілу.

¹³ Горнштейн Тетяна Миколаївна (1904–1980) — філософ, перша жінка у СРСР, яка здобула ступінь доктора філософських наук (1935). Випускниця Київського інституту народної освіти (1925) та аспірантури філософського відділення Українського інституту марксизму-ленінізму (1929). З 1929 р. разом із чоловіком Йосипом Вайсбергом мешкала у Ленінграді, де працювала старшим науковим співробітником ленінградської філії Інституту філософії Комуністичної академії (згодом — Інститут філософії АН СРСР) і викладала філософію в кількох вищах. У 1936 р. репресована разом із чоловіком за обвинуваченням у контрреволюційній діяльності та засуджена на п'ять років виправно-трудових таборів. Відбувши термін у Колимському таборі, була переведена на «вічне поселення» до Магадана. У травні 1949 р. вдруге заарештована за обвинуваченням в антирадянській агітації та засуджена до заслання до Красноярського краю. У 1954 р. переїхала до Підмосков'я. У 1955–1957 рр. працювала у Москві в Інституті історії природознавства та техніки АН СРСР, у 1957–1961 — у його ленінградському відділенні, з 1961 р. — на Ленінградській кафедрі філософії АН СРСР.

⁷ Посади вказано станом на 1934 р. Згодом усі зазначені особи будуть заарештовані НКВС у «справі ВУАМЛІН», яка розпочалася з «чисток» Інституту філософії та природознавства у 1934 р. і стала одним із виразних свідчень «політики війовничості», запровадженої радянською владою у 1930-х рр. (докладніше див.: Юринець, 2023).

⁸ Юринець Володимир Олександрович (1890–1937) — філософ, літературний критик, академік Всеукраїнської академії наук (1929), доктор філософії Віденського університету. Після закінчення Інституту червоної професури у Москві (1924) певний час працював у Московському університеті та Московському інституті народного господарства ім. Карла Маркса. Завідувач кафедри соціології УІМЛІ (з 1925) й Інституту філософії та природознавства (з 1931). У 1933 р. був виключений з партії і зі складу академіків ВУАН як «прихильник буржуазно-ідеалістичної філософії», «лже-вчений» і «плагіатор». У 1937 р. заарештований і розстріляний.

⁹ Бервицький-Варфоломєєв Олександр Арсенович (1894–1937) — філософ, професор Інституту червоної професури

увазі здійснений Петром Демчуком¹⁴ аналіз «Критики філософії права Гегеля» з архіву Карла Маркса (Демчук, 1928), рецензію Михайла Качанюка¹⁵ на працю німецького професора Пола Фогеля «Поняття суспільства у Гегеля та його історичний розвиток через Штейна, Маркса, Енгельса та Лассалья» (Качанюк, 1929), огляд сучасних західних досліджень, присвячених філософії Гегеля, здійснений Вольдемаром Боном (Бон, 1928)¹⁶. Цікаві акценти щодо оцінки гегелівської творчості вже як «повороту на філософському фронті» 1930-х рр. простежуються у колективній ювілейній статті, написаній до 100-річчя з дня народження Гегеля Яковом Блудовим, Рувимом Левіком¹⁷ і Семеном Семковським¹⁸ (Блудов та ін., 1932). Метою цієї публікації було не стільки обґрунтування, скільки постулювання необхідності критичного ставлення до ідеалістичних аспектів гегелівської системи. Зокрема, йшлося про їхнє матеріалістичне переосмислен-

ня та підтвердження відданості генеральній лінії партії, боротьба за яку передбачала розроблення «ленінського етапу в розвитку діалектичного матеріалізму» (Блудов та ін., 1932, с. 84). Актуальність такого підходу для радянської філософії тієї доби підтверджують і інші дослідження, що аналізують ставлення Леніна до спадщини Гегеля, серед яких роботи Йосипа Вайсберга (Вайсберг, 1929), Олександри Васильєвої (Васильїва, 1929), Тодоса Степового (Діденка)¹⁹ (Степовий, 1929).

Попри значну увагу до німецької філософії, інших її представників розглядали значно рідше. У цей період на сторінках «Прапора марксизму» і «Прапора марксизму-ленінізму» можна виокремити лише дві помітні праці: статтю Фрідріха Гофмана²⁰ про Людвіга Фосербаха (Гофман, 1929) і критичний аналіз філософії Імануеля Канта, здійснений Олександром Мілославіним²¹ (Мілославін, 1932).

Аналіз тематики зазначених вище публікацій дає змогу простежити не лише поступову ідеологізацію історико-філософських досліджень, а й закріплення принципу партійності як їхньої основної методологічної настанови. Особливе зацікавлення становить місце філософії німецького ідеалізму в цьому процесі, з'ясування питання про те, наскільки його ідеї слугували основою для історико-філософських конструкцій марксизму та яке значення їм надавали у радянському філософському дискурсі. Для відповіді на ці запитання спробуємо детальніше розгляну-

¹⁴ Демчук Петро Іванович (1900–1937) — філософ, юрист. Аспірант (1925–1927) і науковий співробітник (1927–1929) кафедри соціології УІМЛ. Професор, завідувач кафедри діалектичного та історичного матеріалізму (1929–1933) харківського Інституту радянського будівництва і права (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). У 1933 р. був заарештований за обвинуваченням у справі «Української військової організації» (УВО); отримав п'ять років таборів, які відбував на Соловках. У 1937 р. засуджений до найвищої міри покарання.

¹⁵ Качанюк Михайло Адамович (1889–1937) — письменник, літературознавець, перекладач. Здобув освіту у Львівському (1914) та Празькому (1922) університетах. У 1924 р. переїхав до Харкова, де працював в Інституті Тараса Шевченка (нині — Інститут літератури НАН України). У 1932 р. був заарештований у справі «Української військової організації», у 1933 р. отримав п'ять років таборів. Перебуваючи на Соловках, у 1937 р. заарештований повторно і засуджений до вищої міри покарання.

¹⁶ Бон Альфред-Вольдемар Георгієвич (1897–1937) — філософ, професор, завідувач кафедри філософії Всеукраїнського інституту раціоналізації управління (1929–1934). Заарештований 1934 р. у сфабрикованій органами НКВС справі «Національного союзу німців на Україні», засуджений до п'яти років таборів. Перебуваючи у Соловецькому таборі, у 1937 р. був знову заарештований і засуджений до розстрілу.

¹⁷ Левік Рувім Самійлович (1889–1937) — філософ і партійний діяч. Випускник Київського політехнічного інституту (1922). Керівник кафедри марксизму-ленінізму при ВУАН (1926–1927), заступник директора УІМЛ (1930), віцепрезидент Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів та директор її Інституту філософії (1931–1933), ректор Київського державного університету (серпень — жовтень 1934). У 1934 р. виключений з партії, заарештований і засуджений до п'яти років таборів. Після перегляду справи у 1937 р. засуджений до розстрілу.

¹⁸ Семковський (Бронштейн) Семен Юлійович (1882–1937) — філософ, соціолог, академік Всеукраїнської академії наук (1929). Професор Харківського інституту народної освіти (з 1932 р. — Харківський державний університет), голова філософсько-соціологічного відділу і керівник кафедри філософії Українського інституту марксизму-ленінізму (1922–1931), голова Соціологічної комісії Всеукраїнської академії наук (ВУАН) (1927), член Президії і керівник Асоціації природознавства ВУАН (1931). У 1936 р. заарештований за обвинуваченням у створенні контрреволюційної організації, у 1937 р. засуджений до розстрілу.

¹⁹ Тодось Степовий — літературний псевдонім Феодосія Кириловича Діденка (1899–1941) — філософ і літератор. У 1920-х рр. — співробітник філософсько-соціологічного відділення УІМЛ, на початку 1930-х рр. — професор і керівник кафедри Інституту червоної професури у Харкові. У 1931–1934 рр. — перший заступник директора Інституту філософії та природознавства ВУАМЛІН. У лютому 1934 р. затаврований як український буржуазний націоналіст, виключений із партії і звільнений з посад. Працевлаштувавшись робітником на Дніпропетровський містобудівельний завод імені В. Молотова, марно намагався відновитися в партії та освітньо-науковому середовищі. У 1940 р. заарештований за обвинуваченням у контрреволюційній діяльності. У 1941 р. засуджений до вищої міри покарання.

²⁰ Гофман Фрідріх Аронович (1900–1936) — філософ, професор Харківського інституту народної освіти та його наступника Харківського державного університету. У 1936 р. був заарештований за підозрою у членстві у троцькістсько-меншовицькій організації й етапований до Києва. Наклав на себе руки у Лук'янівській в'язниці.

²¹ Мілославін Олександр Філаретович (1898–1937) — філософ, науковий співробітник Інституту філософії та природознавства ВУАМЛІН. Після закінчення навчання в Комуністичному університеті ім. Артема (1928) вступив до аспірантури та працював у апараті ЦК КП(б)У (1929–1934). Очолював районну комісію з «чистки», працював редактором Партвидаву ЦК КП(б)У. У 1935 р. був заарештований у «справі ВУАМЛІН» за участь у «контрреволюційній троцькістській групі» Інституту філософії та природознавства. У 1937 р. засуджений до розстрілу.

ти зміст публікацій журналів «Прапор марксизму» і «Прапор марксизму-ленінізму», присвячених окресленій проблематиці.

Як відомо, історію філософії у марксистській інтерпретації розглядали виключно в контексті боротьби ідеалізму та матеріалізму, де останній виступав лакмусовим папірцем у визначенні «прогресивних» теорій та персоналій, а також тим вододілом, що відмежовував їх від «реакційних» ідей та постатей. Протистояння в історико-філософській площині розглядали за аналогією з класовою боротьбою, де матеріалізм у його найвищій (діалектичній) формі, виступав таким самим очевидним переможцем, як і пролетаріат. З цього погляду історія філософії поставала ареною боротьби двох партій у філософії — матеріалізму та ідеалізму, а її дослідники марксистсько-ленінського штибу були сповнені переконання в тому, що належність до одної з цих «партій» становила універсальний критерій для оцінки ідей та поглядів будь-кого з учасників історико-філософського процесу. Авторство такого буцімто «наукового» підходу приписували Володимиру Леніну, якому відводили роль фундатора й очільника якісно нового, найважливішого етапу розвитку філософії марксизму — ленінського. У візії авторів журналів «Прапор марксизму» і «Прапор марксизму-ленінізму», як-от Мирон Логвин²², «Ленін далі розвинув і сконкретизував теорію діалектичного (і історичного) матеріалізму... на основі застосування його до життя, до практики...» (Логвин, 1932, с. 163). Саме через практичну реалізацію, через втілення в певних соціально-економічних конструкціях є можливим подальший перехід до нового етапу реалізації партійних інтересів. Таким чином, історія філософії постає способом існування філософського знання в контексті розмаїтої соціальної реальності та практичної реалізації, тобто переможного завершення процесу боротьби з ідеалізмом.

Зрозуміло, що погляд на історію філософії крізь призму соціально-економічних формацій і подальше ідеологічне структурування мали на-

слідком очевидне спрощення історії філософії, потенційно можливу (і згодом реалізовану) ідеологічну заангажованість щодо оцінки філософських напрямів, а також цілковитий брак плюралізму, що, вочевидь, і було кінцевою метою марксистсько-ленінського переформатування історико-філософської науки. Весь розвиток філософії було зведено до невпинного поступу та руху до «тріумфу марксизму», а історико-філософське знання втрачало наукову об'єктивність і відповідність академічним стандартам, часто-густо перетворюючись на інструмент ідеологічної боротьби.

Варто зазначити, що підхід до розуміння історії філософії, зорієнтований на боротьбу з ідеалізмом і соціально-практичну реалізацію філософських ідей, впливав не лише на оцінку окремих мислителів, а й на сприйняття цілих періодів історії філософії. У нав'язуваній марксизмом історико-філософській схемі німецький ідеалізм, зокрема, поставав як вершина західної філософії, що слугувала підґрунтям для найвищого етапу її розвитку — марксизму з його діалектичним та історичним матеріалізмом.

У цей контекст вписується поява та швидке поширення на радянських теренах терміна «німецька класична філософія», вжитого Фрідріхом Енгельсом у назві праці «Людвіг Фюрбах і кінець класичної німецької філософії» ще у 1886 р. У 1920-х цей термін набув особливої ваги, підкреслюючи історико-філософську значущість німецького ідеалізму як вищого етапу розвитку західної філософії. Системи Імануеля Канта, Георга Гегеля та Людвіга Фюрбаха марксистки оцінювали як найбільш розвинені в межах ідеалістичної філософії, що й пояснювало їхню «класичність». Використання означення було пов'язане також із бажанням відокремити цей період від «некласичних» західних філософій (наприклад, екзистенціалізму чи феноменології), які критикували як прояви деградації буржуазної думки.

Кульмінацією німецької класичної філософії у візії радянських філософів поставала система Георга Гегеля, а найбільш прогресивним кроком у межах його системи вважали діалектичний метод. На сторінках «Прапора марксизму» натрапляємо на надміру захопливий коментар Івана Очинського²³ про те, що взагалі «тільки з історії філософії Гегеля, на думку Маркса, по-

²² Логвин Мирон Онисимович (1899–1977) — філософ, професор (1935), доктор філософських наук (1965). Випускник Інституту червоної професури у Москві (1933) та Вищої партійної школи при ЦК КППС (1948). У 1933 р. був обвинувачений у націонал-фашизмі та висланий до м. Куйбишева (нині — м. Самара, РФ). Брав участь у Другій світовій війні, після якої повернувся до Києва. Працював професором (1957–1977), завідувачем кафедри філософії і наукового комунізму (1963–1970) Української сільськогосподарської академії (нині — Національний університет біоресурсів і природокористування України).

²³ Очинський Іван Васильович (1888–1970) — філософ, публіцист, освітянин. У 1920-х — на початку 1930-х рр. викладав філософію у педагогічних вишах на сході України і в Молдові. У повоєнний час здобув ступінь кандидата філологічних наук (1950); був деканом філологічного факультету Бельського педагогічного інституту (1955–1957).

чинається історія філософії» (Очинський, 1929, с. 19). Але попри очевидне захоплення гегелівською системою, варто зауважити певну суперечливість у ставленні радянських марксистів до його філософії: з одного боку, вони визнають його діалектику надзвичайно важливою для розвитку філософської думки, з іншого — дистанціюються від її ідеалістичних основ. Прикладом такого «обережного» ставлення до філософії Гегеля є невелика за обсягом, проте патетична за стилем спільна стаття Якова Блудова, Рувіма Левіка і Семена Семковського (Блудов та ін., 1932), у якій захоплення гегелівською системою поєднується з певними застереженнями. Автори відзначають «величезне революційне історичне значення діалектики Гегеля, хоча й розвиненої на цілком хибній ідеалістичній основі» (Блудов та ін., 1932, с. 82). Марксизм (а потім ленінізм) нібито не просто адаптував гегелівську діалектику, а перетворив її на принципово новий, завершений етап філософського розвитку, який забезпечив ідеологічне підґрунтя для подальших грандіозних політичних і соціальних змін: «За 100 років, що минули з часу смерті найвизначнішого діалектика-ідеаліста Гегеля, діалектика історії змінила все лице землі, завершуючи “передісторію” людського суспільства» (Блудов та ін., 1932, с. 80). Тут, мабуть, доцільно говорити про певний спосіб виправдання ідеологічного привласнення гегелівської діалектики та її «переміщення» на матеріалістичний ґрунт як результат історичної закономірності.

У статті Олександра Бервицького «Гегелівська критика раціоналізму, емпіризму та критицизму» (Бервицький, 1928) також бачимо поширену в середовищі марксистів позитивну оцінку Гегеля: «Трудно собі уявити філософську систему, що яскравіше відбивала б соціальні процеси своєї епохи, аніж філософія Гегеля, а також трудно уявити собі серед ідеалістів поважнішу історичну постать, аніж сам Гегель» (Бервицький, 1928, с. 23). Ці слова відображають загальний підхід марксистських філософів до філософії Гегеля як до глибокої і всеохопної системи теоретичних пояснень суспільних та історичних процесів. Однак автор статті також не оминає питання критики та вдосконалення гегелівської філософії. Бервицький наголошує на тому, що, незважаючи на всі позитивні аспекти, система Гегеля, за своєю суттю «побудована на метафізичному понятті, має метафізичний характер», і що «першим ділом марксизму має бути знищення метафізичної суті конкретного поняття» (Бервицький, 1928, с. 58). Це ставить перед марксистською теорією завдання глибокої кри-

тики і трансформації ідеалістичних елементів гегелівської системи, яка, на думку Бервицького, є необхідною умовою для подальшого розвитку марксизму як наукової теорії.

Стаття Йосипа Вайсберга, присвячена гегелівській філософії історії, має подібний характер і також відображає обережно-позитивне ставлення до Гегеля. Як зазначає автор, «Гегель у філософії історії загалом і в цілому є послідовний ідеаліст. У нього розвиток суспільства є процес духовний», а його філософія є «найвидатніша синтеза містифікованої релігійно-ідеалістичної форми з революційно-діалектичним змістом» (Вайсберг, 1930, с. 64). Попри ряд критичних зауважень щодо ідеалізму, телеології та моністичних ухилів філософії історії Гегеля, Й. Вайсберг наголошує і позитивні аспекти: «Найбільшою заслугою Гегеля є те, що він приклав до історії принцип діалектичного розвитку» (Вайсберг, 1930, с. 81). І навіть стверджує дещо неочевидне: «Філософія Гегеля має в собі багато елементів матеріалізму, хоч вони й непомітні на перший погляд» (Вайсберг, 1930, с. 81). Такі прояви матеріалізму Вайсберг пропонує шукати «поміж рядків», коли Гегель під «стихійним тиском дійсності» подекуди виходить за межі ідеалістичної позиції (Вайсберг, 1930, с. 82).

Спробою фахового опрацювання проблем гегелівської філософії можна вважати статтю Якова Блудова (Блудов, 1929), в якій автор зосереджується на питанні об'єктивності системи категорій у Гегеля. Блудов приділяє окрему увагу категорії явища — як «явища для себе», що постає крайньою точкою його діалектичного розвитку. Автор статті ще на початку свого дослідження обґрунтовує актуальність обраної теми тим, що гегелівське вчення про категорію явища «матеріялізувати можна цілком, звичайно, відкинувши ідеалістичні моменти, яких у цій категорії небагато, себто менше, ніж у якій завгодно категорії» (Блудов, 1929, с. 38). Процес об'єктивізації категорій сутності (сутність — явище — дійсність) проходить шлях від емпіричного до конкретного. У цьому процесі важливо показати тісний взаємозв'язок зазначених етапів, який не лише не зникає, а й посилюється: «У Гегеля нема розриву між сутністю та явищем. Сутність рефлектує себе у явище, але в той самий час явище несе в собі сутність» (Блудов, 1929, с. 49). Автор наголошує: «Відродивши ідею конкретності, Гегель надав їй нового, поглибленого спекулятивного значення, поставивши її в ряд інших гносеологічних категорій, як останню, вищу ланку цього ряду: конкретно-емпіричне, абстрактно-формальне, абстрактно-спекулятив-

не і, нарешті, конкретно-спекулятивне» (Блудов, 1929, с. 47). Конкретно-емпіричне розкривається для свідомості через безпосередність, почуттєвість і споглядальність — і з цього нижчого ірраціонального шабля дух розпочинає своє з'явлення. Наступний, формально-абстрактний, етап є першим кроком на шляху очищення емпірії від випадковості та хаотичності. Однак таке очищення є лише частковим, зорієнтованим на одиничне, без можливості загального усвідомлення. І тільки наступні два кроки в конкретизації / об'єктивізації категорій виводять нас за межі розсудкового мислення: рівень абстрактно-спекулятивний, який усе ще розглядає сутність у відірваності від конкретної дійсності, хоча і зорієнтований на загальність, і рівень конкретно-спекулятивний. На останньому рівні «проводиться повне злиття мислі з пізнанням предметом... мислення тут не відірване від предмету, суб'єкт не відірваний від об'єкту» (Блудов, 1929, с. 46).

У своїй розвідці Яків Блудов детально аналізує гегелівську діалектику закону і явища / основи явища. Він зазначає, зокрема, що Гегель пояснює зв'язок між законом і явищем через діалектичну єдність сутності та явища, де закон виступає внутрішньою необхідністю, а явище — його зовнішнім виявленням. Однак світ, що існує в собі, і світ, що являється, є протилежними лише на перший погляд, бо під дією закону єдності та боротьби протилежностей «зникає різниця обох світів; те, чим повинен бути світ, що існує в собі й для себе, це є світ, що являється, і навпаки світ, що являється, це є світ, що існує в собі й для себе» (Блудов, 1929, с. 62). Отже, основа / закон / сутність розкривається лише через «з'явлення» — і саме тут ми знову стикаємося з аспектом практичності, який був мірилом філософічності для марксизму. За такого підходу закон постає чимось потенційно змінним, рухомим, а це дає всі підстави ототожнити закони природи, закони явищ із законами соціально-економічного розвитку. Саме в соціально-економічній площині можна і потрібно проводити постійне оновлення, модифікацію або навіть скасування застарілих законів, тим паче, що «в умовах нашої радянської дійсності, за переходною доби, закон цінності ще більше підлягає модифікації, обмеженню, починає відмирати, поступаючись місцем плановому началу; на місці цього закону виступає новий закон» (Блудов, 1929, с. 64). Зрештою, Яків Блудов резюмує щодо спільності вчення Гегеля та діалектичного матеріалізму: категорія явища об'єктивна, сутність та явище нерозривні. І найважливіша теза:

«Немає нічого всередині, чого не було б зовні, отже, нема нічого такого в природі, чого б принципово ми не могли пізнати» (Блудов, 1929, с. 73). Отже, у світлі наведених у розвідці філософа-марксиста тлумачень ідеалізм гегелівської системи стає вже майже непомітним, набуває ознак не теоретичної настанови, а тимчасового приховування підспудних матеріалістичних ідей.

Якщо у статті Якова Блудова ключовою категорією для осмислення філософії Гегеля постає категорія явища, то Олександра Васильєва зосереджується на гегелівській категорії міри (Васильєва, 1928). Розглядаючи діалектику як позитивну рису філософської системи Гегеля, авторка вказує на недостатність її розроблення, яку вважає, втім, не особистою провиною Гегеля, а наслідком того, що «становище наук того часу не давало спромоги матеріалістично обґрунтувати діалектику» (Васильєва, 1928, с. 24). Але навіть без такого обґрунтування діалектика має важливе значення ще і як загальний закон мислення і буття. І тут також, на думку О. Васильєвої, варто прибрати містико-ідеалістичні тональності й розглядати буття цілком крізь призму матеріальності. Тоді цілком зрозумілим постає перехід від мислення до буття як перехід від суб'єктивної до об'єктивної свідомості, що й окреслює етапи розвитку дійсності. Але якщо в Гегеля, зазначає авторка, цей процес завершується / конкретизується в абсолютній ідеї, то для діалектичного матеріалізму він не вичерпується: «Для діалектичного матеріалізму цей шлях є безкінечним, відповідно до безкінечного розвитку природи взагалі» (Васильєва, 1928, с. 27). Відповідно, закони і категорії, які опосередковують цей процес, потрібно розглядати не як чисті закони свідомості, а надати їм матеріального змісту, ототожнивши мислення і буття. І одним із діалектичних законів, який потребує такого перенесення на матеріалістичний ґрунт, є закон взаємопереходу кількості та якості, який саме в категорії міри «одержує своє найбільш складне формулювання, найбільш складний характер з більшою різноманітністю визначень» (Васильєва, 1928, с. 30). На думку О. Васильєвої, Гегель розглядає міру як точку єдності якості та кількості цілком абстрактно, відриваючи якість від кількості. Натомість варто розглядати процес якісно-кількісного переходу реально, крізь призму існування: «Тут уже не переходять одне в одне якість та кількість, але переходять і взаємно переплітаються поміж собою кількісна якість і якісна кількість» (Васильєва, 1928, с. 38). І саме в категорії міри відбувається таке живе злиття,

що й визначає справжню повноту буття. Розглядаючи послідовні етапи розгортання міри як процес осягнення буття мисленням, Гегель помиляється, завершуючи цей процес категорією безпосередньої міри, не пов'язуючи її з іншими якісно-кількісними вимірами. О. Васильєва наводить низку прикладів, переважно ідеологічного гатунку (класова боротьба пролетаріату, теорія вартості Маркса), щоб підкреслити необхідність «матеріалізувати» якісно-кількісні відношення та відійти від пошуку лише понятійного змісту. Зрештою, це і є основною метою її статті: продемонструвати, що Гегель «не зрозумів, що й поняття для того, щоб бути ґрунтом дійсної єдності, занадто абстрактне, незбагненне, мертво й байдуже. Дійсно конкретно загальністю та єдністю буття може бути лише його матеріальність» (Васильєва, 1928, с. 82).

Як бачимо, українські філософи-марксист ранньорадянської доби виявляли загалом позитивне ставлення до вчення Гегеля, засвідчуючи певну поблажливість до деяких його концептуальних «хиб» і «прорахунків». Останні пов'язували не стільки з постаттю німецького мислителя, скільки з обмеженнями його часу й умовами, несприятливими для розроблення його ідей. У цьому контексті марксизм позиціонував себе як теоретичну традицію, що здатна здійснити необхідну «корекцію» в напрямі матеріалістичного переосмислення діалектики. Однак «доопрацювання» гегелівської філософії на марксистський лад здійснювалося в дивний спосіб, подекуди змінюючи і загальний зміст, і значення окремих понять. Насамперед «переосмислення» Гегеля на матеріалістичний лад було властиве працям Володимира Леніна, що постійно підкреслювали самі марксист. У результаті цього «перероблення» Ленін отримав те, що було необхідним із самого початку, — матеріалістичну діалектику, яка ховалася десь під панциром гегелівського ідеалізму. Тим паче і першопрохідці такого аналізу здобутків Гегеля — Маркс та Енгельс — «свідомо матеріалістично перероблювали, а не відкидали з “порогу”... звичайно, критикуючи й відкидаючи Гегелів ідеалізм» (Гофман, 1932, с. 25). Про це свідчить ще один влучний пасаж-характеристика на сторінках «Прапора марксизму» від Олександри Васильєвої: «Отже, матеріалізація гегелівської діалектики повинна скластися з того, щоб замість об'єктивно-ідеалістичного змісту надати їй об'єктивно-матеріалістичного» (Васильєва, 1929, с. 11). Тобто визначальною й очевидною була єдина мета: показати Гегеля як матеріаліста-діалектика, який рушив далі Канта, подолавши його «річ-у-собі»,

але до кінця шляху, все ж таки, не дійшов, не оговорнув «колом» практичності своїх теоретичних здобутків.

Аналізуючи статті журналів «Прапор марксизму» і «Прапор марксизму-ленінізму», дотичні до нашої теми, не можна не побачити й застережень щодо того, що з таким матеріалом, як гегелівська діалектика, «слід бути трохи обережним, відокремлюючи тут бур'ян від пшениці» (Вайсберг, 1930, с. 82). Варто наголосити, що у 1930-х рр. оцінка постаті Гегеля — недостатньо критична чи, навпаки, надто захоплива — часто-густо була підставою для обвинувачень в ідеологічній «диверсії», спрямованій на руйнування офіційної радянської версії історії філософії. У контексті боротьби «на два фронти», якою завершилася методологічна дискусія діалектиків і механістів, гегелівська діалектика була справжньою знахідкою для порухів у той чи той бік, «залежно від політичних потреб моменту» (Яхот, 1991, с. 123). Згадаймо, наприклад, Володимира Юринця, який від початку 1920-х рр. приділяв чимало уваги вже згаданим «переробці» гегелівського ідеалізму, перебуваючи в таборі діалектиків-«деборінців», але у своїй самовикривальній статті 1931 р. мусив вдаватися до таких зізнань: «...Гегель став самотою... В деяких місцях... я без усяких двозначностей захищаю проти сучасних буржуазних філософів Гегеля-ідеаліста-діалектика» (Юринець, 1931, с. 74–75). З аналогічним «каяттям» того ж року виступив на шпальтах журналу і його соратник Петро Демчук: «Як усі деборінці, так і я брав гегелівську логіку в її матеріалістично непереробленім вигляді і признавав її за “альфу й омегу” всякої мудрості» (Демчук, 1931, с. 84).

Показовим завершенням процесу «перероблення» гегелівської філософії є стаття Миколи Шовкопляса, заступника директора Інституту філософії ВУАМЛІН, із промовистою назвою «Про шкідницьку контрабанду блоку націоналістів і троцькістів в галузі філософії» (Шовкопляс, 1935)²⁴. Зауважуючи цілковиту недостатність в Україні боротьби проти ідеологічних ухилів в марксизмі, автор зазначає, що ця боротьба сама часто була «одним із улюблених методів протягування й прикриття націоналістичної, троцькістської контрабанди» (Шовкопляс, 1935, с. 78). І найяскравішим прикладом таких маніпуляцій було використання саме філософії Гегеля, якого трансформували на всі лади, «перетворюючи його на матеріаліста і прибічни-

²⁴ Російськомовну версію статті М. Шовкопляса наступного року опублікували в журналі «Под знаменем марксизма», який видавали в Москві з 1922 до 1944 рр. (Шелкопляс, 1936).

ка діалектики природи» (Шовкопляс, 1935, с. 84). У статті Шовкопляса Гегель постає вже як «реакційний містик», який обстоює ідеалістичну тезу про тотожність мислення і буття та перетворює об'єктивний рух на абстрактний. При цьому він віддає перевагу ідеалістичному світогляду: «Діалектико-матеріалістичний принцип універсального розвитку і взаємозв'язку об'єктивного матеріального світу підмінюється містичною метафізикою гегелівської системи» (Шовкопляс, 1935, с. 83). Звернення до філософії Гегеля в 1930-х рр. стає не лише ідейною помилкою, а й шкідництвом, що виявляється у спробах підпорядкувати теоретичну роботу ворожим інтересам. Використання філософії Гегеля перестає бути просто інтелектуальним заняттям, перетворюється на важливий інструмент адаптації філософії німецького ідеалізму до марксистської ідеології. Це демонструє, як радянська філософія не тільки структурувала історію філософії в межах дихотомії «матеріалізм-ідеалізм», а й активно змінювала філософські традиції, підпорядковуючи їх ідеологічним вимогам.

Отже, аналіз історико-філософських розвідок на сторінках «Прапора марксизму» і «Прапора марксизму-ленінізму», присвячених філософії німецького ідеалізму (зокрема, системі Гегеля), дає можливість простежити характерні риси схематизації історії філософії в марксистському

дискурсі та його ідеологічну заангажованість. Радянська влада активно спрямовувала та контролювала історико-філософські дослідження, визначаючи межі дозволеного аналізу та допустимих інтерпретацій. Схематизація, ревізія і селективний підхід, дихотомія «матеріалізм-ідеалізм» — усе це зрештою визначило ключові риси історико-філософського дискурсу в СРСР, обмежуючи його рамками офіційно затвердженого канону радянської філософії та маргіналізуючи будь-які альтернативні інтерпретації.

Особливу роль у цій схемі відігравав німецький ідеалізм, зокрема філософія Георга Гегеля, яку було визнано своєрідним етапом на шляху до марксистської істини. Її адаптація до матеріалістичних засад марксизму слугувала демонстрацією еволюції історико-філософської думки, де кожен етап філософії набував свого місця. Водночас цей процес не був пасивним: «Філософи прагнули утвердити свою роль як передавачі і охоронці офіційної ідеології в науковій спільноті, та по-різному адаптувалися до нових політичних вимог» (Leatherbarrow & Offord, 2009, р. 346). Це означало не просто контроль над філософським знанням, а й активне втручання в науковий процес, де відповідність ідеологічним критеріям ставала важливішою за наукову об'єктивність. У такий спосіб марксистський підхід не лише структурував історію філософії, а й здійснював глибоку ревізію філософської спадщини, зокрема традицій німецької класичної філософії, перетворюючи їх на частину марксистської концепції історико-філософського поступу.

Список посилань

- Бервицький, О. (1928). Гегелівська критика раціоналізму, емпіризму та критицизму. *Прапор марксизму*, 2, 20–58.
- Блудов, Я. (1929). Категорія явища у Гегеля. *Прапор марксизму*, 2, 36–58; 3, 58–73.
- Блудов, Я., Левик, Р., & Семковський, С. (1932). До 100-х роковин смерті Гегеля. *Прапор марксизму-ленінізму*, 1, 80–85.
- Бон, В. (1928). Гегелянство на постах фашизму. *Прапор марксизму*, 4, 5–28.
- Вайсберг, Й. (1929). Ленін як діалектик (Доповідь, зачитана в травні 1928 року в Київській Катедрі Марксизму-Ленінізму при ВУАН). *Прапор марксизму*, 3, 16–40.
- Вайсберг, І. (1930). Філософія історії Гегеля. *Прапор марксизму*, 2, 54–88.
- Васильїва, О. (1928). Категорія міри в системі Гегеля та в діалектичному матеріалізмі. *Прапор марксизму*, 3, 23–83.
- Васильїва, О. (1929). Конспект Леніна «Логіки» Гегеля як зразок діалектичної критики. *Прапор марксизму*, 4, 5–18.
- Гофман, Ф. (1929). Фюрбах як філософський попередник Маркса. *Прапор марксизму*, 6, 35–62.
- Гофман, Ф. (1932). Маркс і Енгельс про філософію у своєму листуванні. *Прапор марксизму-ленінізму*, 4, 22–53.
- Горнштейн, Т. (1930). Проблема безконечності у Гегеля та в сучасній математиці. *Прапор марксизму*, 3, 59–82.
- Демчук, П. (1928). Карл Маркс. «Критика філософії права Гегеля». Архів К. Маркса і Ф. Енгельса, ч. III, ст. 143–247. *Прапор марксизму*, 1, 245–251.
- Демчук, П. (1931). На боротьбу проти меншовикувального ідеалізму (З приводу моїх власних помилок). *Прапор марксизму-ленінізму*, 1–2, 81–86.
- Качанюк, М. (1929). Огляд праці П. Фогеля «Поняття суспільства у філософії Гегеля та його дальший історичний розвиток» (*Hegels Gesellschaftsbegriff und seine geschichtliche Fortbildung durch Stein, Marx, Engels und Lassalle*). *Прапор марксизму*, 4, 174–177.
- Логвін, М. (1932). До питання про ленінський етап розвитку діалектичного матеріалізму. *Прапор марксизму-ленінізму*, 2–3, 155–175.
- Мілошавін, О. (1932). До критики основних проблем філософії Канта. *Прапор марксизму-ленінізму*, 5–6, 98–132.
- Очинський, І. (1929). Докторська дисертація Карла Маркса «Різниця між натурфілософією Демокріта та Епікура». *Прапор марксизму*, 4, 19–33.
- Степовий, Т. (1929). Гегель і Ленін (З приводу ленінського збірника № 9). *Прапор марксизму*, 3, 5–15.
- Шелкопляс, Н. (1936). К итогам борьбы на философском фронте Украины. *Под знаменем марксизма*, 6, 66–83.

- Шовкопляс, М. (1935). Про шкідницьку контрабанду блоку націоналістів і троцькістів в галузі філософії. *Під марксистсько-ленінським прапором*, 3, 76–86.
- Юринець, В. (1927). «Німецька ідеологія» Маркса й Енгельса в зв'язку з деякими питаннями діалектичного та історичного матеріалізму. *Прапор марксизму*, 1, 9–47.
- Юринець, В. (1931). Поворот на філософському фронті. Стаття самокритична. *Прапор марксизму-ленінізму*, 1–2, 68–80.
- Юринець, Я. (2023). Радянська політика «войовничості» та формування тоталітарного режиму в Україні 1920–1930-х

- рр. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 11–12, 105–113. <https://doi.org/10.18523/2617-1678.2023.11-12.105-113>.
- Яхот, І. (1991). Подавление философии в СССР (20–30-е годы). *Вопросы философии*, 10, 72–138.
- Leatherbarrow, W., & Offord, D. (2009). *A History of Russian Thought*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511845598>.
- Vogel, P. (1925). *Hegels Gesellschaftsbegriff und seine geschichtliche Fortbildung durch Lorenz Stein, Marx, Engels und Lassalle*. Heise.

References

- Bervytskyi, O. (1928). Hegelivska krytyka ratsionalizmu, empiryzmu ta krytytsyzmu [Hegel's Critique of Rationalism, Empiricism, and Criticism]. *Prapor marksyzmu*, 2, 20–58 [in Ukrainian].
- Bludov, Ya. (1929). Katehoriia yavyschcha u Hegelia [The Category of Phenomenon in Hegel]. *Prapor marksyzmu*, 2, 36–58; 3, 58–73 [in Ukrainian].
- Bludov, Ya., Levik, R., & Semkovskiy, S. (1932). Do 100-kh rokoyvny smerti Hegelia [On the 100th Anniversary of Hegel's Death]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 1, 80–85 [in Ukrainian].
- Bon, V. (1928). Hegeliianstvo na postupakh fashyzmu [Hegelianism in the Advancements of Fascism]. *Prapor marksyzmu*, 4, 5–28 [in Ukrainian].
- Demchuk, P. (1928). Karl Marks. “Krytyka filosofii prava Hegelia”. Arkhiv K. Marksa i F. Enhelsa, ch. III, st. 143–247 [Karl Marx. “Critique of Hegel's Philosophy of Right”. Archive of K. Marx and F. Engels, vol. III, pp. 143–247]. *Prapor marksyzmu*, 1, 245–251 [in Ukrainian].
- Demchuk, P. (1931). Na borotbu proty menshovykuiuchoho idealizmu (Z pryvodu moikh vlasnykh pomyluk) [The Struggle Against Menshevik Idealism (Regarding My Own Mistakes)]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 1–2, 81–86 [in Ukrainian].
- Hofman, F. (1929). Foierbakh yak filosofskiy poperednyk Marksa [Feuerbach as Marx's Philosophical Predecessor]. *Prapor marksyzmu*, 6, 35–62 [in Ukrainian].
- Hofman, F. (1932). Marks i Enhels pro filosofii u svoiemu lystuvanni [Marx and Engels on Philosophy in Their Correspondence]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 4, 22–53 [in Ukrainian].
- Hornshtein, T. (1930). Problema bezkonechnosti u Hegelia ta v suchasni matematytsi [The Problem of Infinity in Hegel and in Modern Mathematics]. *Prapor marksyzmu*, 3, 59–82 [in Ukrainian].
- Kachaniuk, M. (1929). Ohliad pratsi P. Fohela “Poniattia suspilstva u filosofii Hegelia ta yoho dalshyi istorychnyi rozvytok” [Review of P. Vogel's Work “Hegel's Concept of Society and Its Historical Development”]. *Prapor marksyzmu*, 4, 174–177 [in Ukrainian].
- Leatherbarrow, W., & Offord, D. (2009). *A History of Russian Thought*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511845598>.
- Lohvin, M. (1932). Do pytannia pro lenynskiy etap rozvytku dialektychnoho materializmu [On the Leninist Stage of the Development of Dialectical Materialism]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 2–3, 155–175 [in Ukrainian].
- Miloslavin, O. (1932). Do krytyky osnovnykh problem filosofii Kanta [On the Critique of the Fundamental Problems of Kant's Philosophy]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 5–6, 98–132 [in Ukrainian].
- Ochynskiy, I. (1929). Doktorska dysertatsiia Karla Marksa “Riznytisia mizh naturfilosofiei Demokrita ta Epikura” [Karl Marx's Doctoral Dissertation “The Difference Between the Democritean and Epicurean Philosophy of Nature”]. *Prapor marksyzmu*, 4, 19–33 [in Ukrainian].
- Shelkopliias, N. (1936). K itoham borby na filosofskom fronte Ukrainy [On the Results of the Struggle on Ukraine's Philosophical Front]. *Pod znamenem marksizma*, 6, 66–83 [in Russian].
- Shovkopliias, M. (1935). Pro shkidnytsku kontrabandu bloku nationalistiv i trotskystiv v haluzi filosofii [On the Subversive Contraband of the Nationalist and Trotskyist Bloc in Philosophy]. *Pid marksystsko-leninskym praporom*, 3, 76–86 [in Ukrainian].
- Stepovyi, T. (1929). Hegel i Lenin (Z pryvodu leninskoho zbirnyka № 9) [Hegel and Lenin (On Lenin's Collection No. 9)]. *Prapor marksyzmu*, 3, 5–15 [in Ukrainian].
- Vaisberg, I. (1930). Filosofii istorii Hegelia [Hegel's Philosophy of History]. *Prapor marksyzmu*, 2, 54–88 [in Ukrainian].
- Vaisberg, Y. (1929). Lenin yak dialektyk (Dopovid, zachytana v travni 1928 roku v Kyivskii Katedri Marksyzmu-Leninizmu pry VUAN) [Lenin as a Dialectician (A Report Delivered in May 1928 at the Kyiv Chair of Marxism-Leninism at the VUAN)]. *Prapor marksyzmu*, 3, 16–40 [in Ukrainian].
- Vasyliieva, O. (1928). Katehoriia myri v systemi Hegelia ta v dialektychnomu materializmi [The Category of Measure in Hegel's System and in Dialectical Materialism]. *Prapor marksyzmu*, 3, 23–83 [in Ukrainian].
- Vasyliieva, O. (1929). Konspekt Lenina “Lohiky” Hehelia yak zrazok dialektychnoi krytyky [Lenin's Synopsis of Hegel's “Logic” as a Model of Dialectical Criticism]. *Prapor marksyzmu*, 4, 5–18 [in Ukrainian].
- Vogel, P. (1925). *Hegels Gesellschaftsbegriff und seine geschichtliche Fortbildung durch Lorenz Stein, Marx, Engels und Lassalle*. Heise.
- Yakhot, I. (1991). Podavlenie filosofii v SSSR (20–30-е годы) [Suppression of Philosophy in the USSR (1920s–1930s)]. *Voprosy Filosofii*, 10, 72–138 [in Russian].
- Yurynets, V. (1931). Povорот na filosofskomu fronti. Statia samokrytychna [Turn on the Philosophical Front. A Self-Critical Article]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 1–2, 68–80 [in Ukrainian].
- Yurynets, V. (1927). “Nimetska ideolohiia” Marksa y Enhelsa v zviazku z deiakymy pytanniamy dialektychnoho ta istorychnoho materializmu [“The German Ideology” by Marx and Engels in Connection with Certain Issues of Dialectical and Historical Materialism]. *Prapor marksyzmu*, 1, 9–47 [in Ukrainian].
- Yurynets, Ya. (2023). Radianska polityka “voiovnychosti” ta formuvannia totalitarnoho rezhymu v Ukraini 1920–1930-kh rr. [Soviet “Militancy” Policy and the Formation of the Totalitarian Regime in Ukraine in the 1920s–1930s.]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofii ta relihiieznavstvo*, 11–12, 105–113 <https://doi.org/10.18523/2617-1678.2023.11-12.105-113> [in Ukrainian].

Yaryna Yurynets

INTERPRETATION OF HEGEL'S PHILOSOPHY IN SOVIET UKRAINE IN THE LATE 1920S – EARLY 1930S

(Based on Publications in the Journals *Banner of Marxism* and *Banner of Marxism-Leninism*)

*This article explores the content and distinctive features of the conceptual construction of the history of philosophy within the Marxist paradigm, with particular attention to mechanisms of ideological selection and the schematization of key historical stages. A crucial element of this ideological framework was the inclusion of “German classical philosophy”, which Soviet historiography proclaimed as the highest achievement of pre-Marxist thought. Simultaneously, it was positioned as an intermediate stage leading toward the “only correct” doctrine of materialist dialectics. At the center of this transitional phase was Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), whose philosophical ideas Soviet scholars regarded as a significant step in the development of dialectical thinking. However, Hegel’s philosophy was not merely incorporated into the Soviet intellectual tradition—it was actively transformed and reinterpreted to conform to the ideological demands of Marxism-Leninism. His dialectical method, foundational to Marxist philosophy, was selectively reworked, while aspects of his idealism were criticized or entirely dismissed as vestiges of a bygone era. Through an analysis of publications in the journals *Banner of Marxism* (1927–1930) and *Banner of Marxism-Leninism* (1931–1933), this study examines the content and specific character of early Soviet interpretations of Hegelian philosophy. It highlights the mechanisms by which Soviet theorists revised global philosophical heritage, reshaping it to serve the needs of ideological discourse. The article also explores the construction of a distinctly Soviet historical-philosophical narrative, including the hierarchical structuring of key thinkers and the dogmatization of Marxist-Leninist methodology as the definitive framework for philosophical inquiry.*

Keywords: history of philosophy, Ukrainian philosophy, Soviet philosophy, German classical philosophy, Georg Hegel, dialectics, idealism, materialism, *Banner of Marxism*, *Banner of Marxism-Leninism*.

Матеріал надійшов 20.03.2025

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)